

Магулов М.Б.

КАЗАКСТАНДЫН ЖАМААТТЫК КООПСУЗДУКТУ САКТООГО КАТЫШУУСУ

Магулов М.Б.

УЧАСТИЕ КАЗАХСТАНА В КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

M.B. Magulov

PARTICIPATION OF KAZAKHSTAN IN COLLECTIVE SECURITY

УДК: 947.1;973

Макалада Казакстан Республикасынын Борбордук Азиядагы жаамааттык коопсуздукту камсыз кылуудагы Казакстан Республикасынын жүргүзгөн саясатына тарыхый анализ кылынган. СССР кулагандан кийин Борбордук Азиядагы союздук республикалар көз карандысыздылыгы жарыялагандан кийин аймактагы коопсуздугун камсыз кылууда максатында интеграциялана баштаган. Жаамааттык коопсуздукту сактоо боюнча Жаамааттык коопсуздук келишими уюмун түзүшкөн. Аймактагы коопсуздукту сактоодо, мамлекеттин кызыкчылыгын коргоо менен ЖККУнун алкагында жигердүү иш алып барууда. Экстремисттик, террористтик уюмдардын кол салуусунан, наркотрфиктик агымдарга бөгөт коюуда Казакстандын аскердик күчү башка шериктеши мамлекеттер менен бирге күрөшүүдө. Өзгөчө коопсуздукту камсыз кылуудагы аскердик кызматташуусу терроризмге каршы багытталган. Автор Казакстан Республикасынын аскердик күчүнүн ООН, КМШ, ЖККУ, ШКУ, ЕврАзЭстин алкагындагы жаамааттык коопсуздукка катышуусундагы тарыхына илимий анализ кылган.

Негизги сөздөр: Казакстан, жаамааттык коопсуздук, келишим, куралдуу күчтөр, саясат, коргонуу.

В статье анализируется политика Республики Казахстан в обеспечении коллективной безопасности в Центральной Азии. После распада Советского Союза союзные республики Средней Азии начали объединяться, чтобы обеспечить безопасность региона после провозглашения независимости. За гармонизацию Договора о коллективной безопасности, который активно работает для защиты безопасности региона, защиты интересов государства. Военные Казахстана работают с другими союзниками, такими как Кыргызстан, Таджикистан, Россия, Узбекистан чтобы остановить поток экстремистских и террористических атак и незаконного оборота наркотиков. В частности, военное сотрудничество в сфере безопасности направлено на борьбу с терроризмом. Автор научно анализирует историю участия вооруженных сил Республики Казахстан в коллективной безопасности в рамках ООН, СНГ, ОДКБ, ШОС, ЕврАзЭС.

Ключевые слова: Казахстан, ООН, коллективная безопасность, договор, вооруженные силы, политика, оборона.

The article analyzes the policy of the Republic of Kazakhstan in ensuring collective security in Central Asia. After the collapse of the Soviet Union, the union republics of Central Asia began to unite to ensure the security of the region after the declaration of independence. For the harmonization of my Collective Security Treaty. He actively works in the field of traffic police to protect the security of the region, to protect the interests of the state. Kazakhstan's military is working with other allies to stem the flow of extremist and terrorist attacks and drug trafficking. In particular, military security

cooperation is aimed at combating terrorism. The author scientifically analyzes the history of the participation of the armed forces of the Republic of Kazakhstan in collective security within the UN, CIS, CSTO, SCO, EurAsEC.

Key words: Kazakhstan, UN, collective security, treaty, armed forces, politics, defense.

СССР кулагандан кийин постсоветтик мамлекеттер аймактагы жаамааттык коопсуздукту сактоо боюнча КМШ, ЖККУ, ШКУ сыяктуу эл аралык уюмдарга биригүү процесси башталды.

Постсоветтик аймакта КМШнын түзүлүшүнө 1991-жылдын 8-декабрындагы РСФСР, Белоруссия ССР жана Украина ССР мамлекет башчыларынын келишими жол ачкан. Ошол эле жылдын 21-декабрында Алма-Ата Декларациясынын негизинде түзүлгөн. Анда көз карандысыз мамлекеттин президенттери демократиялык укуктук мамлекетти куру менен бирге мамлекеттердин суверендүүлүгүн, коопсуздугун сактоодо бирдиктүү аскердик-стратегиялык күчтүн сакталышына макулдашышкан [1].

КМШнын курамындагы мамлекеттер жалпы коргонуу мейкиндигин сактап калууга аракет кылышкан. Алматыдагы жетишилген Келишимдин негизинде 1992-жылдын 14-февралында Коргоо министрлер Кеңеши (КМК) жана КМШ Куралдуу күчтөрүнүн Бирикмесин түзүүсү каралып, ушул эле жылдын 20-мартында өткөөл мезгилдеги Куралдуу күчтөрдүн Бирикмесин түзүү менен мурунку Советтик Армияны Шериктеши мамлекеттердин бирдиктүү куралдуу күчүнө убактылуу трансформациялашкан. КМКнын милдеттерине КМШга мүчө мамлекеттердин аскердик кызматташтыгын координациялоо, аскердик саясат жана аскердик өнүгүү маселелерине концептуалдык мамилелерди кароо жана Шериктешике кирген өлкөлөрдүн куралдуу чыр-чатактарды алдын алууга багытталган аракеттерин ишке ашыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу кирген. Ошондой эле совет КМШда Жаамааттык күч менен коргоо, аскердик күчтөрдүн түзүлүшү боюнча келишимдерди, сунуштарды иштеп чыгууга катышкан.

Ошол эле учурда көз карандысыз мамлекеттер өздөрүнүн Улуттук армиясын түзүүнүн үстүнөн дагы иштешкен. Бул Советтер Союзунун мезгилиндеги Куралдуу күчтүн техникаларынын бөлүнүшүнө алып

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

келген. Армия бөлүктөрүндөгү башкаруунун баш аламандыгы, Республикалар ортосундагы тарлаш-тартыштар (согуштук техникалар боюнча) бирдиктүү куралдуу күчтүн калыптанышына кедергисин тийгизген. Натыйжада 1992-жылы 15-майда Ташкентте Армения, Казакстан, Кыргызстан, Россия, Тажикстан, Өзбекстан мамлекеттери Бириккен Улуттар уюмунун Уставынын 52 беренесине ылайык Жаамааттык коопсуздук боюнча келишимге (ЖКК/ДКБ) кол коюшкан. Кийин Азербайжан, Белорус мамлекеттери кошулган [7].

Өткөн кылымдын аягында ЖККга кирген мамлекеттер өздөрүнүн тышкы саясатын жаңы геосаясий абалга жараша трансформациялоо жетишишкен жана айрым мамлекеттер ЖККнын жоюлуу коркунучуна шарт түзгөн. ЖККнын трансформацияланып сакталып калышына 2000-ж. Бишкекте, 2001-ж. Ереванда, 2002-ж. Москвада өткөн жыйыны чоң роль ойногон [7]. Бишкекте өткөн мамлекет башчыларынын жолугушусунда ЖККнын ичинде Европалык, Кавказ жана Борбордук Азиялык коргоонуу системасын түзүү чечилген. Ереванда Орто Азияда Россия, Тажикстан, Казакстан, Кыргызстандагы аскердик бөлүктөрдүн катышуусундагы Тез аракеттенүүчү жаамааттык күчтү түзүү жөнүндөгү чечим кабыл алынган,

2002-жылы 14-майда Москвада өткөн ЖКК өткөн жыйынында Жаамааттык коопсуздук кеңешине аймактык эл аралык уюм статусун берүү жөнүндөгү келишим кабыл алынган. Ушул жылдын 7-октябрда Кишиневдо өткөн саммите ЖККУнун мыйзамдык негиздеги Уставы кабыл алынган [9, 99-б.]. Ошентип, Жаамааттык коопсуздукту сактап калууну көздөгөн Казакстан, Кыргызстан, Россия, Тажикстан, Түркмөнстан, Армения, Белорус, Өзбекстан Жаамааттык Коопсуздук Келишим Уюмун (ЖККУ) түзүштү. Дүйнөлүк практикада аймактык коопсуздук келишимдердин негизиндеги жаамааттык бирикмелер аркылуу камсыз кылышат. Ошондуктан постсоветтик аймактагы мамлекеттердин жаамааттык уюмдарга интеграцияланышы мыйзам ченемдүү көрүнүш [10, 41-б.].

ЖККга кирген мамлекеттердин ичинен Россия аскердик-техникалык потенциалынын күчтүүлүгү, геосаясаттагы салмагына жараша постсоветтик өлкөлөрдүн башын кошкон негизги өлкө болгон. Шериктеш мамлекеттердин жаамааттык коопсуздугунун биринчи машыгуусу Россия Федерациясынын Куралдуу күчүнүн базасында 1997-жылдын 14-18-июлунда Самара шаарында өткөн. Анда Ташкенттеги ЖККнын чечимине ылайык армиядагы коалициялык топту уюштуруу жана колдонуу машыгуусу өткөн [6].

Постсоветтик аймакта жаамааттык коопсуздукту түзүүдө Казакстан Республикасы эң алгачкы күндөн баштап активдүү катышкан. 2001-жылы КМШ айма-

гында өздүк курамы 1600ка жеткен. Тез аракеттенүүчү жаамааттык күч түзүлгөн. Анын курамына Казакстандык «Казбат» чабуул батальону кирген.

Республиканын постсоветтик өлкөлөр менен болгон байланышы мамлекеттер аралык мамилелердин баардык тармагы боюнча жүргөн. КМШ, ЖККУ, ШОС, ЕврАзЭС бирикмелеринин алдындагы кызматташуунун приоритеттүү багыттарынын бири жаамааттык коопсуздук. Өлкөнүн улуттук коопсуздугун камсыздоо контекстинде аймактык, интеграциялык кызматташуунун аскердик-саясий компоненти Казакстан Республикасы үчүн өзгөчө мааниге ээ болгон. 2006-жылы ЖККУнун Минскдеги Саммитинде сүйлөгөн сөзүндө Н.Назарбаев коопсуздукту камсыз кылбай туруп, эч кандай интеграция жөнүндө сөз болбош керек экендигин эскертүү менен «ЖККУ союздаштарды тышкы агрессорлордун аскердик-экстремисттик эле эмес саясий, экстремисттик, маалыматтык маанидеги бардык планына тез жооп кайтарган уюм» - деген [5].

Казакстан Республикасы мамлекеттин жана аймактын коопсуздугу үчүн 90-жылдардан баштап активдүү саясат жүргүзүп жатат. 2006-жылдын 23-27-августунда Батыш Казакстанда өткөн ЖККУнун «Рубеж-2006» машыгуусунда Казакстан Республикасынын Коргоо министри, армиянын генаралы М.К. Алтынбаевдин жетекчилигинде 2,5 миң аскер, көп сандаган бронетехника, артиллерия, авиациялык күч жана согуштук корабль катышкан. Бул машыгуунун негизги милдети өлкөнү деңиз багыты боюнча коргоого даярдык көрүү болгон [4].

Россиянын куралдык күчү менен биргеликте аймактык коопсуздукту камсыз кылууну бекемдөө үчүн «Тынчтык миссия», «Чогуу аракеттенүү», «Борбор», «Түштүк», «Чыгыш» сыяктуу машыгуулар өткөрүлгөн. 2010-жылы Казакстандын демилгеси менен аскердик кызматташтыкты өнүктүрүү багытында ЖККУнун жаамааттык күчтөрүн түзүү боюнча чечим кабыл алынган [8].

Казакстандын куралдуу күчү БУУ эгидасы боюнча дагы тынчтык сактоочу операцияларга активдүү катышышат. Мисалы, 2003-жылдын августунан 2008-жылдын ноябрына чейин Казакстандын куралдуу күчү тынчтыкты сактоочу инженердик-сапер отряды Иракта жолдорду жана калктуу конуштарды минадан тазалоо, ичүүчү сууну тазалоого катышышкан.

Азыркы учурда Казакстан Республикасынын Куралдуу күчүнүн кызыкчылыгын көздөгөн аскердик атташе Борбордук Азия, Жакынкы Чыгыш, АКШ, Европа жана Азия аймактарындагы 25 өлкөдө иш алып барат. Ошол эле учурда Казакстанда 38 чет өлкөнүн аскердик атташелери иштейт. Анын ичинен 20сы Астанада, калган 18 Москвада менен бирдикте иштешет.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

Өлкөнүн тышкы саясатындагы көп векторлуктун негизинде 2002-жылдан баштап НАТО менен кызматташууда. Мында Казакстандын Атлант өлкөлөрү үчүн коопсуздук маселесинде аймактын Россия менен Кытайдын коркунучунан сактоодо, ал эми ЖККУ, ШКУ менен кызматташтык Европанын коопсуздугунан сактоодогу балансты кармап турат.

Казакстандын евразиялык интеграциялык түзүмдөргө катышуусу Республиканын Аскердик доктринасында чагылдырылган жана анда эл аралык аскердик кызматташтыктын артыкчылыктуу багыты катары «бирдиктүү коргонуу мейкиндигин түзүү жана жамааттык аскердик коопсуздукту камсыз кылуу боюнча аракеттердин бириктирүү зарылчылыгынан келип чыккан ЖККУга мүчө мамлекеттердин куралдуу күчүнүн мындан ары өнүгүшүндө аскердик жана аскердик-техникалык кызматташтык чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук базаны» [2, 106-б.] түзүү аныкталган.

Постсоветтик Борбордук Азияда аймактык коопсуздук маселелери менен аймакка болгон глобалдык кызуугулардын күчөп турган мезгилинде Казакстан Республикасынын БУУнун Коопсуздук кеңешине мүчө болушу жакшы мүмкүнчүлүк түзгөн. Дүйнөлүк саясаттын процесстерине көз салган абройлуу уюмда БАдыгы коопсуздук проблемаларын көтөрүрүп, дүйнөлүк коомчулуктун көңүл бурууга болот. Республиканын биринчи президенти Н.А. Назарбаев Борбордук Азия өлкөлөрүнүн ичинен Коопсуздук кеңешине кирген биринчи мамлекет болгондуктан «Дүйнөлүк Уюмдун бул маанилүү органында биздин (БА – М.М.) аймактын элдеринин «үнү» болуп калдык» [3] - деп белгилеген.

Казакстан Республикасынын жаматтык коопсуздукту камсыз кылуудагы саясаты мамлекеттердин бейпилдиги, көз карандысыздыгын сакталышы, ай-

мактык бүтүндүүлүгү, өлкөдөгү жана аймактагы туруктуулукту бузууга аракет кылган бардык күчтөргө каршы күрөшүүгө багытталган.

Адабияттар:

1. Алма-Атинская Декларация. / <https://web.archive.org/web/20180808215208/http://gaidar-arc.ru/file/bulletin-1/DEFAULT/org.stretto.plugins.bulletin.core.Article/file/2880>
2. Военная доктрина Республики Казахстан / Селезней И. На страже коллективной безопасности Центральной Азии. // Россия и новые государства Евразии. 2018. №2. - С. 97-108.
3. Выступление Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева на заседании Совета Безопасности ООН «Нераспространение ОМУ: меры доверия» / https://www.akorda.kz/ru/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-na-zasedanii-soveta-bezopasnosti-onn-nerasprostranenie-omu-mery-doveriya
4. Григорьев В. Казахстан и Россия в сфере геополитических интересов мирового сообщества // Бағдар (Ориентир), 2004. № 3. - С. 9-11.
5. Завершился визит Президента Нурсултана Назарбаева в Беларусь // «Хабар». 30.11.2006 г.
6. Қазақстан сарбазы. 1997. 29 июля.
7. Минасян С. М. Формирование системы коллективной безопасности СНГ. / https://www.ca-c.org/online/2003/journal_rus/cac-01/16.minrus.shtml/
8. Николай Бордюжа: «Казахстан – генератор идей в сфере коллективной безопасности». / https://vlast.kz/politika/nikolaj_bordjuzha_kazahstan_generator_idej_v_sfere_kollektivnoj_bezopasnosti-10203.html
9. Чернов В. Формирование системы коллективной безопасности постсоветских государств. // Власть. 2009. №8. - С. 98-101.
10. Халитов Т. ДКБ сквозь призму системного подхода. / Бағдар (Ориентир), 2002. № 3. - С. 41-47. - С. 41.
11. Жасузаков С.А. Военное сотрудничество Республики Казахстан в рамках организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ). / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. №. 5. С. 80-84.